

УДК 330.111.66:336.732(477)

О. Акімов,
Л. Першко

ДІЯЛЬНІСТЬ КРЕДИТНИХ СПІЛОК ТА ЇХ РОЛЬ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено сучасний стан розвитку фінансових компаній. Проведено аналіз основних показників діяльності кредитних установ в Україні. Здійснено порівняння кредитних компаній з іншими кредитними установами: банками, кредитними спілками та ломбардами. Визначено та запропоновано напрями їх розвитку.

Ключові слова: кредит, капітал, кредитна спілка, кредитні установи, банки, ломбарди.

На сьогодні в Україні актуальним є розвиток кредитного сектора, оскільки існує проблема фінансування як підприємств, так і населення. Серед альтернативних джерел кредитування особливої уваги потребують кредитні спілки, які мають свої переваги та недоліки, саме тому необхідно дослідити їх діяльність для удосконалення та сприяння їх розвитку. На сьогодні в Україні склалася ситуація, за якої небанківські кредитні установи, ще не відіграють тієї позитивної ролі в економіці, якої від них можна було б очікувати, їх участь у фінансовому посередництві та підтримці розвитку малого та середнього бізнесу практично непомітна. Сектор небанківських кредитних установ в економіці України на сьогодні надто малий. А кредитні компанії, які є об'єктом дослідження в цій статті, взагалі знаходяться на етапі свого становлення, тому оцінити їх вплив досить ще складно.

Однак у перспективі діяльність небанківських кредитних установ, зокрема кредитних компаній, може відігравати вагомий роль у функціонуванні ринку фінансових послуг, оскільки вони є перспективними внутрішніми інвесторами, утворюють альтернативний банківському сектору сегмент, створюють альтернативні фінансові послуги, чим забезпечують розвиток конкурентного середовища на ринку кредитних ресурсів.

Кредитні спілки, порівняно з іншими небанківськими фінансовими установами, виявилися найбільш вразливими до проявів фінансової кризи та найменш спроможними щодо її якнайшвидшого подолання. Разом з тим, кредитні спілки поступово намагаються активізувати свою діяльність для подолання наслідків світової фінансової кризи та задоволення потреб своїх членів у наданні фінансових послуг.

Вагомий внесок у розгляд та дослідження функціонування кредитних спілок зробили вчені-економісти, серед них: Л. Акімова, В. Гончаренко, О. Луцишин, М. Лучко, О. Мазур, М. Манилич, Є. Ніколаєв, М. Савлук, О. Сергійко, Г. Терещенко та інші. Незважаючи на наявність великої кількості праць, поза увагою науковців залишається комплексний розгляд існуючих проблем. Отже, проблеми функціонування кредитних спілок в Україні потребують подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз та систематизація матеріалів щодо функціонування кредитних компаній, визначення ролі та місця кредитних компаній на фінансовому ринку України, встановлення специфіки їх діяльності, порівняння з іншими кредитними установами: банками, кредитними спілками та ломбардами.

На фінансовому ринку України, поряд із такими відомими його учасниками, як банки, діють і небанківські кредитні установи. У різноманітних класифікаціях кредитних установ, які наводяться в літературі, поширені такі їх назви, як “інші фінансово-кредитні інститути” та “спеціалізовані фінансово-кредитні установи”. Діяльність таких установ пов’язана з функціонуванням фінансового ринку, зокрема кредитного ринку, і виконанням його основного призначення як забезпечення оптимального перерозподілу обмежених фінансових ресурсів шляхом залучення у одних суб’єктів ринку вільних грошових коштів і надання їх у позику іншим. Їх діяльність, як і діяльність банків, забезпечує трансформацію термінів, розмірів грошових капіталів та відповідних їм ризиків. Тобто за своїм призначенням вони не відрізняються від банківських кредитних установ, а також виступають кредитором на фінансовому ринку.

Розглянемо діяльність кредитних спілок, основою роботи яких є фундаментальні кооперативні принципи: добровільність і відкрите членство, демократичний членський контроль, економічна участь членів, автономія і незалежність, співпраця між кооперативами, сприяння громаді. Законом України “Про кредитні спілки” визначено також кооперативні принципи, розроблені на підставі фундаментальних: добровільність вступу до кредитної спілки, рівноправність її членів, самоврядування, гласність [1]. Вищим органом управління кредитної спілки є Загальні збори її членів. Їх роль полягає в обранні Правління, а також органів контролю – Ревізійної комісії та Спостережної ради, у схваленні або відхиленні політики, яку проводить Правління. Правління кредитної спілки виконує управлінські функції оперативного спрямування. Воно може делегувати функції прийняття рішень виконавчому директору, голові, члену правління, які звітують перед загальними зборами.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об’єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об’єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [2]. Отже, кредитна спілка – громадська організація, створювана на добровільних засадах з метою фінансового та соціального захисту її членів через залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Видає позики під мінімальні проценти. Не має на меті одержання прибутку. Фінансову діяльність кредитні спілки провадять так, щоб залучені кошти не зменшувалися і забезпечували покриття витрат на утримання самої спілки. Базуючись на засадах кооперації, кредитна спілка здатна фінансувати підприємницькі проекти її членів, які гуртуються переважно за родом діяльності. Кредитну спілку створюють як юридичну особу з ініціативи групи людей, об’єднаних за певними (територіальними, професійними тощо) ознаками. Вона об’єднує тільки фізичних осіб, а її діяльність пов’язана, здебільшого, з дрібними позичальниками. Філософія діяльності кредитних спілок передбачає мінімізацію кредитного ризику [3].

Діяльність кредитних спілок в Україні з 2003 р., регулює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Однак, Указом Президента України № 1069/2011 від 23.11.2011 р. цю комісію ліквідовано та створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг).

Станом на 31.12.2013 р. у Державному реєстрі фінансових установ обліковувалось 739 кредитних установ (табл. 1), зокрема: 624 кредитних спілок; 85 інших кредитних установ; 30 юридичних осіб публічного права.

Таблиця 1

Кількість кредитних спілок, інших кредитних установ та юридичних осіб публічного права в Державному реєстрі фінансових установ [4]

Реєстрація кредитних установ	Станом на 30.12.2011 р.	Станом на 30.12.2012 р.	Станом на 30.12.2013 р.
Кількість кредитних установ на кінець періоду, (од.) зокрема	691	708	739
кредитних спілок, од.	613	617	624
інших кредитних установ, од.	48	61	85
юридичних осіб публічного права, од.	30	30	30

Згідно з проведеним аналізом, кількість кредитних установ протягом 2011 – 2013 рр. продовжує збільшуватися. Порівняно з 2012 р. кількість кредитних установ збільшилась на 31 одиницю, або на 4,4% унаслідок збільшення кількості кредитних спілок (на 7 одиниць, або на 1,1%) та інших кредитних установ (на 24 одиниці, або на 39,3%). Темпи приросту кількості кредитних установ зумовлені зростанням довіри населення до цього сектора фінансового ринку та доступністю отримання кредитів у кредитних спілках завдяки певним їх перевагам над банківським кредитуванням.

Окрім того, станом на 31.12.2013 р. кількість членів кредитних спілок становить 980,9 тис. осіб, з яких 233,6 тис. осіб (23,8%) – члени кредитних спілок, які мають чинні кредитні договори, та 40,3 тис. осіб (4,1%) – члени кредитних спілок, які мають внески (вклади) на депозитних рахунках.

Загальний обсяг активів кредитних спілок станом на 31.12.2013 р. становить 2 598,8 млн грн і зменшився на 58,1 млн грн або на 2,2% порівняно з 2012 р. (станом на 31.12.2012 р. – 2 656,9 млн грн). Загальний обсяг капіталу кредитних спілок станом на 31.12.2013 р. становить 1 055,6 млн грн та, порівняно з кінцем минулого року, також зменшився на 33,1 млн грн або на 3,0%. Загальний капітал сформовано за рахунок: пайових внесків членів кредитних спілок – 56,9% (599,8 млн грн); резервного капіталу – 39,5% (417,3 млн грн) та додаткового капіталу – 4,4% (46,7 млн грн) [5].

Розглядаючи питання правового статусу кредитних компаній, доцільно зазначити наступні позиції. Кредитні компанії як юридичні особи створюються у будь-якій організаційно-правовій формі. Право на здійснення діяльності на фінансовому ринку вони отримують із набуттям статусу фінансової установи. Фінансові установи надають виключно фінансові послуги, а саме операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Кредитна компанія надає такий вид фінансових послуг: надання коштів у позику, зокрема і на умовах фінансового кредиту.

Тобто, по-перше, кредитна компанія – це фінансова установа. До фінансових установ, які функціонують на ринку фінансових послуг України, окрім кредитних компаній, належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі

товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

По-друге, кредитна компанія – це кредитна установа. Із сукупності фінансових установ виокремлюється такий вид, як кредитні установи, які мають право із залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик. До кредитних установ, окрім кредитних компаній, належать банки та кредитні спілки. Доцільно зазначити, що кредитна компанія може надавати фінансові кредити як власних коштів, так і з залучених. Однак у разі надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, кредитна компанія має отримати відповідну ліцензію. Отже, можна зробити висновок, що основним видом діяльності кредитної компанії є надання фінансових кредитів на власний ризик [6]. Фінансовий кредит – це кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент. Окрім того, цей вид діяльності для кредитної компанії є не просто основним, а виключним. Виключність цього виду діяльності означає, що діяльність із надання фінансових кредитів за рахунок прямо або опосередковано залучених коштів має право здійснювати на підставі відповідної ліцензії лише кредитна установа, і така діяльність не може суміщатись із наданням будь-яких видів фінансових послуг.

Кредитна компанія – небанківська кредитна установа, особливістю якої є те, що мобілізовані звичайним для інвестиційних посередників (через продаж своїх цінних паперів) кошти направляють у позички фізичним та юридичним особам для придбання товарів виробничого чи споживчого призначення. Такі компанії спеціалізуються на видачі кредитів населенню для роздрібної купівлі товарів народного споживання; на кредитуванні купівлі товарів певних видів у певних виробників чи торговельних компаній, меблів у магазинах конкретної торгової фірми тощо; на кредитуванні торговельних організацій під продаж ними товарів із відстрочкою платежу; на короткостроковому кредитуванні малого та середнього бізнесу тощо.

Кредити таких кредитних компаній переважно є короткостроковими і невеликими за розмірами. Тому активи їх досить диверсифіковані, що сприяє послабленню кредитних ризиків і захисту інтересів їх вкладників. Платіжне спрямування кредитів цих компаній сприяє прискоренню реалізації товарів та послуг, що позитивно впливає на економічне зростання. Тому послуги кредитних компаній користуються сталим попитом у країнах із розвиненими ринковими економіками. Там ці компанії активно конкурують із банками, насамперед у сфері споживчого кредиту. Одним із найперспективніших напрямів кредитування повинно стати кредитування малого та середнього бізнесу [7]. На жаль, фахівцям із питань небанківської фінансової підтримки бракує і досвіду, і володіння сучасними технологіями кредитування малого та середнього бізнесу. І новий поштовх для розвитку кредитного руху має надати уніфікована державна політика підтримки небанківських фінансових установ та система навчання фахівців кредитних установ. Однак окрім процедур і технологій, кредитним установам необхідні, насамперед, довгострокові й дешеві фінансові ресурси, для чого необхідно залучати їх до реалізації програм державного цільового мікрокредитування малого та середнього бізнесу, програм міжнародних фінансових організацій та програм НБУ в режимі рефінансування та цільових кредитів комерційних банків.

Окрім того, небанківські кредитні установи функціонують у сегменті ринку позичкових ресурсів, який часто не цікавить банки, тому такі установи є не стільки конкурентами банкам, а наслідком послідовного розвитку інфраструктури забезпечення підприємств фінансовими ресурсами. Хотілося б відзначити, які спільні риси мають небанківські кредитні установи з банками: функціонують у тому самому секторі грошового ринку, що й банки, у секторі опосередкованого фінансування; формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, подібно до банків, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків, проте теж можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент; розміщуючи свої ресурси в дохідні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи, подібно до банків, власні вимоги до інших економічних суб'єктів, хоч ці вимоги менш ліквідні і більш ризиковані, ніж активи банків; діяльність їх щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що й банків: їх зобов'язання менші за розмірами, більш ліквідні та коротші за термінами, ніж власні вимоги, внаслідок чого їх платежі за зобов'язаннями менші, ніж надходження за вимогами, що створює базу для прибуткової діяльності. Перетворюючи одні зобов'язання в інші, вони, як і банки, забезпечують трансформацію руху грошового капіталу на ринку – трансформацію строкову, обсягову і просторову, а також трансформацію ризиків шляхом диверсифікації.

Водночас посередницька діяльність небанківських фінансово-кредитних установ істотно відрізняється від банківської діяльності: вона не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські. Якщо законодавство окремих країн і дає змогу виконувати подібні операції окремим з таких установ, то рано чи пізно останні підпадають під вимоги банківського законодавства і набувають статусу банків; вона не зачіпає процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей, а отже, немає потреби контролювати їх діяльність так само ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування. Тому законодавство всіх країн дає їм інший статус, ніж банкам; вони є вузькоспеціалізованими, здійснюють обслуговування лише окремої ланки суспільства; діяльність банків регулюється НБУ, а небанківських кредитних установ – Нацкомфінпослуг. Небанківські кредитні установи, окрім того, що відрізняються від банківських установ, також різняться між собою. Порівняємо кредитні компанії з іншими небанківськими кредитними установами, а саме: банками, кредитними спілками та ломбардами.

Ломбард – фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг ломбарду. На відміну від кредитної компанії, ломбард не здійснює кредитування юридичних осіб. Кошти ломбардів формуються із внесків засновників, прибутку від його діяльності, виручки від реалізації заставленого майна. Вони можуть користуватися також банківським кредитом. Відносини між ломбардами та позичальниками оформляються спеціальними документами (ломбардними квитанціями), які мають статус угоди між сторонами, що дає підстави відносити ломбард до групи довірливих фінансових посередників. Спільним для всіх небанківських кредитних установ є те, що законодавчим регулятором їхньої діяльності є Нацкомфінпослуг, всі вони мають дотримуватися певних правил і вимог при реєстрації фінансової установи тощо.

Основні відмінності кредитних установ між собою наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Основні відмінності кредитних компаній від банків, кредитних спілок та ломбардів

Назва послуги	Кредитні компанії	Банки	Кредитні спілки	Ломбарди
Видача фінансових кредитів	Так	Так	Так	Ні
Використання застави для зниження ризику	Так	Так	Так	Так (зберігання у заставо утримувача)
Кредитування фізичних осіб	Так	Так	Так	Так
Кредитування юридичних осіб	Так	Так	Немає	Немає
Формування резервів під ризику	Так (щокварт.)	Так (щомісячно)	Так (щокварт.)	Так (щокварт.)
Наявність спеціальних вимог до приміщень, охорони тощо	Так (не жорсткі)	Так (жорсткі)	Так (не жорсткі)	Так (не жорсткі)
Наявність ПДВ по кред. операціям	Немає	Немає	Немає	Немає
Наявність податку на прибуток	Так	Так	Немає	Немає
Витрати на одну кредитну операцію	Низькі	Високі	Низькі	Низькі
Вартість ресурсів, що залучаються	Висока	Низька	Дуже висока	Немає можливості

З огляду на проведений аналіз, можна зробити висновки, що діяльність небанківських кредитних установ має відігравати вагомую роль у функціонуванні ринку фінансових послуг. Вони, здійснюючи операції з інвестування і залучення коштів, зменшують для учасників ринку витрати і відповідні ризики від проведення операцій з фінансовими активами. Без фінансових посередників не можуть реалізовуватися всі переваги існування ринку фінансових послуг. Кредитні компанії перебувають на початковому етапі свого розвитку, здійснюють перші спроби віднайти власну нішу і закріпитись на кредитному ринку. Враховуючи кількість банків і кредитних спілок, можна стверджувати, що конкуренція на кредитному ринку досить велика, тому кредитним компаніям треба чітко визначити сегмент ринку, на якому вони будуть надавати послуги з кредитування. На нашу думку, такими напрямками можуть бути кредитування малого та середнього бізнесу (мікрокредитування та кредитування населення), а малий і середній бізнес має відігравати формоутворюючу роль у ринкових відносинах вже на сучасних етапах індустріального й постіндустріального розвитку економічних систем.

Література

1. Про кредитні спілки [Електронний ресурс] : Закон України № 2908-III від 20.12.2001 р. : [остання редакція від 11.08.2013 р.] / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.
2. Там само.
3. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Довженко. — 4-те вид., випр. та доп. — К. : Т-во “Знання”; КОО; Львів : Вид-во Львів. банк. Ін.-ту НБУ. — С. 425, 426.

4. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nfr.gov.ua>.

5. Там само.

6. Акімова Л. М. Роль кредитних спілок у соціально-економічному розвитку України / Л. Акімова // Ефективність державного управління [Текст] : зб. наук. пр. — Вип. 20. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. — С. 440—448.

7. Там само. — С. 440—448.

**O. Akimov,
L. Pershko**

ACTIVITIES OF CREDIT UNIONS AND THEIR ROLE IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article studies the current state of development of finance companies. The main indicators of activities of credit institutions in Ukraine are analysed as well as the comparison of credit companies with other credit institutions, such as banks, credit unions and loan banks, is made. The developments trends are identified and proposed.

Key words: credit, capital, credit union, credit institutions, banks, loan banks.